

LIGETI DÁVID

VESSZŐFUTÁS. FRANZ CONRAD VON HÖTZENDORF GYALOGSÁGI TÁBORNOK A NAGY HÁBORÚ ELSŐ HÓNAPJAIBAN

Franz Conrad von Hötzendorf báró az osztrák–magyar Vezérkar főnökeként irányította – operatív értelemben – a Monarchia első világháborús harcait, egészen 1917 februárjának végéig, amikor e beosztásból felmentették. A 2018-as, illetve a 2020-as *VERITAS Évkönyv*ben áttekintettem a tábornok működését és pályafutását a Vezérkar élén 1906 és 1914 között, vagyis a boldog békeidők során.¹ Jelen tanulmányomban ezt a sort folytatva Conrad első világháborús időszakának kezdetét tekintem át.

MOZGÓSÍTÁS, FELVONULÁS

A júliusi válságot követően a Monarchia július 28-án hadat üzent Szerbiának. A Balkánon már dörögtek a fegyverek, amikor a konfliktus végzetes módon néhány napon belül összeurópai háborúvá eszkalálódott. Július 29-én éjfélkor az oroszok hozzáláttak a részleges mozgósításhoz, de egyes vélemények szerint – titokban – már július 25-én elrendelték azt.²

Conradot hidegzuhanyként érte az Orosz Birodalom mobilizációja. Eddig a pontig nem volt egészen bizonyos, hogy az eurázsiai impérium kardot ránt-e Szerbia védelmére. Most kétségbeejtő stratégiai helyzet alakult ki. A Monarchia haderejének felét, nyolc hadtestet mozgósított a balkáni intervencióra. A maradék nyolc hadtest mozgósítása és felvonulása az orosz határra elkerülhetetlenné vált. A Vezérkar főnöke nehéz dilemma elé került: ha folytatja a balkáni hadműveleteket, a galíciai fronton kerülhet kritikus helyzetbe, ha pedig a déli frontról von el csapatokat, akkor a szer-

¹ LIGETI Dávid: A preventív háború apostola. Franz Conrad von Hötzendorf tábornok a Monarchia Vezérkarjának élén (1906–1911). In: *VERITAS Évkönyv 2018*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2019. 79–94. – LIGETI Dávid: Úton a háborúba. Franz Conrad von Hötzendorf tábornok az osztrák–magyar Vezérkar élén (1912. december 12.–1914. július 28). In: *VERITAS Évkönyv 2020*. Szerk. FARKAS Judit Antónia et. al. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2021. 105–119.

² HAJDU Tibor – POLLMANN Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, Osiris, 2015. 61.

bek kerekedhetnek felül a Monarchián. Conrad végül egy köztes megoldást választott: eleinte két hadtestet Szerbia ellen vetett be, ezeket azonban szeptember elején Galíciába csoportosította át.

Az első világháború elején a tábornokok úgy vélték, hogy a konfliktust alapvetően a mozgósítás és felvonulás gyorsasága fogja eldönteni – ez a magyarázata az osztrák–magyar Vezérkar főnöke ekkori döntéshozatalainak is. Kéri Kálmán magisztrális megfogalmazása szerint: „Az első világháború előtt a vezérkarok rövid háborúval számoltak, melyben a kezdeti sikereknek különös fontosságot tulajdonítottak és ezért mindent elkövettek, hogy az ellenséget a felvonulásban megelőzzék és a hadműveleteket mind korábban megkezdhessék. A Monarchia katonai doktrínáját is fenti elgondolás uralta, az összes fegyveres erők vezérkarának főnökét, hötzendorfi Conrad Ferenc gyalogsági tábornokot és beosztottjait is: rövidebb idő alatt mozgósítani, mint az ellenfél, gyorsabban felvonulni a hadszíntéren, hamarabb elérni a hadművelési készséget és a még felvonulását be nem fejezett ellenfelet összefogott erővel megtámadni, a hadászati kezdeményezést megragadni és azt az ellenség megtöréséig megtartani.”³

A gyalogsági tábornok 1914. július végén–augusztus elején követett stratégiájának kétségkívül legnagyobb hibája az volt, hogy kezdetben alábecsülte az orosz intervenció lehetőségét, majd amikor az bizonyossá vált, helytelen módon mérte föl annak gyorsaságát. Szemlélete átragadt a Monarchia vezérkarára, sőt politikai vezetésére is, például a Külügyminisztérium egyik magas beosztású munkatársa a mobilizáció kezdetén így fogalmazott a Vezérkar egyik irodájában: „Az oroszok! Az egész csak egy blöff! Mire elkészülnek [a mozgósítással] már rég elintéztük Szerbiát!”⁴ Amikor bizonyossá vált az orosz beavatkozás, a szociáldarwinizmus eszmerendszere mentén gondolkodó vezérkari főnök súlyos aggodalmak közepette tekintett a kibontakozó háborúra, amelyet „a hatalomért és a létezésért való, utolsó, döntő küzdelemként”⁵ aposztrofált.

Conrad a felvonulás során igencsak tartott attól, hogy a lovasság terén is fölényben lévő cári birodalom esetleg lerohanja a gyülekező és összpontosítási körzeteket,⁶

³ KÉRI Kálmán: Az Osztrák–Magyar Monarchia vasúthálózata 1914-ben és felhasználása az első világháborúban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1985/2. 292.

⁴ ARZ Artúr: *Harc és összeomlás. Az Osztrák–Magyar Monarchia vezérkari főnökének emlékirata az első világháborúról*. Budapest, Kossuth, 2021. 43. (A továbbiakban: ARZ, 2021.)

⁵ CONRAD, Feldmarschall: *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*. Band IV. Wien–Leipzig–München, Rikola, 1923. 400. (A továbbiakban: CONRAD, 1923.)

⁶ *Österreich–Ungarns letzter Krieg. Band I. Das Kriegsjahr 1914*. Főszerk. Edmund GLAISE-HORSTENAU. Wien, Militärwissenschaftliche, 1930. 155.

ezért a szerelvényeket csak mélyen a határ mögött, 2-3 napi járóföldre merte irányítani, a katonák így igen kemény meneteléssel kezdték a háborút.

KEZDEMÉNYEZÉS NYUGATON ÉS KELETEN

A mozgósítás és felvonulás mellett a Vezérkar főnökének gondjait a német nyugati fronti hadműveletek jelentették. Augusztus elején a német haderő hozzálátott az úgynevezett Schlieffen-terv végrehajtásához. Az elgondolás szerint körülbelül hat hét alatt végezni kellett volna a franciákkal, majd ezután az erőket keletre lehetett volna vezényelni, hogy az addig ott szinte egyedül küzdő osztrák–magyar haderőt megsegítve kivívható legyen a végső győzelem.

A terv Ausztria–Magyarországot érintő részét az 1913-ban elhunyt Schlieffen tábornagy egykori *bon mot*-ja foglalta össze a legtömörebben: a dualista állam sorsa nem a Bugnál, hanem a Szajánánál dől el.⁷ E szemléletnek megfelelően a német haderő csapatai közel 90%-át a nyugati hadszíntéren bevetve kezdte meg offenzíváját.⁸ A németek a háború első heteiben komoly győzelmeket arattak: alig egy hónap alatt Belgium túlnyomó részét, és Észak-Franciaország jelentékeny területét is megszállták. A *döntő* győzelmet azonban nem sikerült kivívni, és a szeptember eleji marne-i csatában az antant megállította a német offenzívát. Mindebből következően egészen szeptember közepéig a dualista állam viselte a keleti front fő terhet, hiszen négy császári és királyi hadsereg mellett pusztán egy német hadsereg harcolt ezen a hadszíntéren. Ez a tény arra készítette Conradot, hogy támadólag lépjen föl az Orosz Birodalommal szemben – elsődlegesen erőlekötési célból.

Conrad bajait a szerb front tovább növelte. A balkáni erők parancsnoka, Oskar Potiorek tábornagy elérkezettnek látta az időt az offenzívára. Conrad korábbi legfőbb riválisa – nem függetlenül a két tábornok közötti korábbi feszültségektől – lényegében szabad kezet kapott a Balkánon. A déli fronton napok alatt fény derült a korábbi katonai doktrínák elavultságára, amely tény hamarosan a háború összes hadszínterén rémisztő haláltáncokhoz vezetett. Ez egyben keserű lecke volt Conradnak is, hiszen elméleti munkáiban megfogalmazott elveit csak részben tudta átültetni a szabályzatok, de még inkább tábornok kollégái gondolkodásába, és ez katonák életeinek tízezreibe került.⁹

⁷ ARZ, 2021. 42.

⁸ SONDHAUS, Lawrence: *Franz Conrad von Hötzendorf. Architekt der Apokalypse*. Wien–Graz, Neuer Wissenschaftlicher, 2003. 161. (A továbbiakban: SONDHAUS, 2003.)

⁹ Conrad például már a századfordulón felismerte, hogy „a legújabb háborúk eléggé megmutatták, hogy a gyalogság támadása a mai fegyverekkel szemben nem állhat többé az ellenséges álláshoz

A VERESÉG ÍZE

A dualista állam csapatai hamarosan megalázó vereségeket szenvedtek a jól felfegyverzett és a két Balkán-háború friss tapasztalatával bíró, harcedzett szerb haderőtől. A kezdeti kudarcok ellenére szeptember 4-én maga Conrad is újabb offenzívára ösztökélte Potioreket, ezt követően azonban egyáltalán nem szólt bele az itteni hadműveletek irányításába.¹⁰ A balkáni ország gyors elfoglalásának esélye elszállt. A keleti – ekkor még inkább északnak hívott – fronton csak augusztus 15-én kezdődtek meg a komolyabb harcok, amikor Conrad parancsba adta, hogy tíz lovas divízió kezdjen felderítésbe a határ mentén 400 km-es szakaszon, és akadályozza meg az orosz mobilizációt a határ környezetében.¹¹ A gyalogsági tábornok ezen a napon elhagyta Bécsset, hogy főhadiszállását Przemyslben elhelyezze. Az agg uralkodó, Ferenc József a következő szavakkal fordult a pályaudvarra induló tábornokhoz: „Isten adja, hogy minden rendben menjen, de ha rosszul is történnek a dolgok, ki fogok tartani!”¹²

Conrad a lovasság bevetésével már a keleti fronton tervezett átfogó támadást készítette elő, amelyet augusztus 23-án indított el. Ennek keretében két cs. és kir. hadsereg (az 1. és a 4.) észak felé, a kongresszusi Lengyelország irányába támadt, Galícia keleti részéről pedig a 3. hadsereg, valamint a 2. hadsereg itt lévő egyetlen hadteste az Orosz Birodalom ukrán területei ellen nyomult előre. Az oroszok felismerték, hogy a Monarchia Lemberg térségében elégtelen erők birtokában készül támadni, és ezért ebben a zónában nyomasztó erőfölényt alakítottak ki, szinte negligálva az osztrák–magyar bal szárny hadműveleteit.

A következő napokban a cs. és kir. 3. hadsereg négyszeres orosz túlerőre rontott,¹³ és emiatt valódi katasztrófa bontakozott ki. Az első lemergi csatában ez a hadsereg döntő vereséget szenvedett és szeptember 2-án maga Lemberg is elesett. Ennek hatására Conrad már augusztus 30-án a következő sorokat vetette papírra: „Szerencsésillagom lehanyatlott, a mai nap életem legszörnyűbb napja: harmadik hadseregünket az ellenség túlereje leverte, és visszavonulásra kényszerítette. Reményem ezzel eltemetve, és sorsom megpecsételődött. Nem tudok többet írni.”¹⁴ Ez egyben reflexió is volt egy nappal korábban megfogalmazott levelére, amelyben leendő (második)

való alakias megközelítő gyakorlatból és végül a szuronyrohamból”, ez azonban írott malaszt maradt. CONRAD, Franz von Hötzendorf: *A gyalogság harci kiképzése*. Budapest, k. n., 1908. 204.

¹⁰ JERÁBEK, Rudolf: *Potiorek. General im Schatten von Sarajevo*. Graz, Styria, 1991. 142.

¹¹ SONDHAUS, 2003. 163.

¹² CONRAD, 1923. 399.

¹³ KOCSIS András: *A k. u. k. hadsereg az első világháborúban. (Tények, vélemények)*. Budapest, ELTE, 2001. (PhD disszertáció, kéziratban). 79. (A továbbiakban: KOCSIS, 2001.)

¹⁴ CONRAD, Gina Gräfin von Hötzendorf: *Mein Leben mit Conrad von Hötzendorf*. Leipzig, Grethlein&Co., 1935. 128–129.

feleségének így fogalmazott: „Ma már zajlik az a két csata, amelyek végső döntést hoznak fegyvereink sikere felől. Ez életem legizgalmasabb pillanata [...] mivel tudom, hogy két gyermekem is tűzben van! Egy kicsit sok terhet pakolt rám a sors [...] előttem áll egy fal, amely mögött egészen sötét jövő fekszik. Ha nem lesz szerencsém, akkor elbujdosom.”¹⁵

Nagyobb eredménnyel küzdöttek a Nyugat-Galíciából támadó osztrák–magyar hadseregek. Az 1. hadsereg Krašniknál győzött, míg a 4. hadsereg Komarównál mért vereséget az oroszokra. Ez utóbbi siker végül a Monarchia legnagyobb olyan győzelmét jelentette a Nagy Háború folyamán, amelyet kizárólag a dualista állam erői vívtak ki.

A cári haderő vártnál jóval gyorsabb mobilizációja hamarosan a Német Birodalmat is súlyos helyzetbe hozta még augusztus közepén. A kritikus helyzetet végül a német hadiszerencse, valamint a jóval kedvezőbb logisztikai háttér mentette meg, amely lehetővé tette a frissen reaktivált Hindenburg tábornoknak, hogy Tannenberg-nél és a Mazuri-tavaknál egyenként legyőzze a gyatra együttműködésben küzdő 1. és 2. orosz hadsereget.¹⁶

VISSZAVONULÁS

A Kelet-Galíciában kibontakozó katasztrófa hatására Conrad arra kényszerült, hogy szeptember 11-én általános visszavonulást rendeljen el.¹⁷ Ezzel a paranccsal bebizonyosodott, hogy Oroszországot nem lehet térdre kényszeríteni gyors háború révén. Mi több, a hírszerzés nyugtalanító hírek tucatjaival bombázta a Vezérkar főnökét: az orosz mobilizáció felgyorsulása révén napokon belül számolni kellett a turkesztáni, szibériai hadosztályok felbukkanásával, miközben a németek még fel sem ocsúdtak a marne-i kudarcból. Conrad felismerte, hogy amennyiben az oroszok Berlin felé akarnak vonulni egy modern kori Kunersdorf¹⁸ fenyegeti a német fővárost. Ezért

¹⁵ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Nachlass Conrad B/1450 Nr. 146. (A továbbiakban: ÖStA-KA NL.)

¹⁶ A németek a közeli Tannenberg számukra vészterhes emlékezete, vagyis a lengyel–litván (szláv) erők Német Lovagrend fölött aratott győzelme (1410) miatt, propaganda-megfontolásból második tannenbergi csatának nevezték el az itteni harcokat.

¹⁷ E témáról részletesen írtam intézetünk első évkönyvében. LIGETI Dávid: *A Monarchia szeptember tizenegyedikéje. A Nagy Háború első hetei a keleti fronton*. In: VERITAS Évkönyv 2014. Szerk: UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2015. 81–96.

¹⁸ 1759. augusztus 12-én az Odera menti Frankfurt közelében lévő Kunersdorf-nál Nagy Frigyes porosz király nagy vereséget szenvedett. Az osztrák–orosz szövetséges haderő azonban nem használta ki a lehetőséget Berlin elfoglalására. CONRAD, 1923. 289.

csapataival nem adhatta fel az offenzív személetet, és a visszavonulást követően újra támadásba lendült: az év hátralévő három hónapjában újabb három offenzívát hajtott végre.

A visszavonulás napján Conrad elkeseredett hangvételű táviratot küldött a Katonai Iroda főnökének, Bolfras tábornoknak, amely kimutatta, hogy az oroszok mintegy 30%-os túlerőben vannak, így a harcoló állományt nézve kb. 200 000-rel kevesebb fő állt a Monarchia rendelkezésére.¹⁹ A kiegyenlítetlen létszámviszonyok melletti támadások így szükségszerűen újabb hatalmas véráldozatokhoz vezettek – abszolút számokban a legsúlyosabbakhoz a birodalom történetében.

Az 1914. évi nyári hadjárat Conrad reputációjára rendkívül negatívan hatott: a veszteségek mértéke nyomán a tábornok rövidesen támadások keresztüzébe került, mivel a Monarchia hadereje oly mértékben meggyengült, hogy a háború megnyerése esetén is pürrhoszi győzelemről lehetett volna beszélni. Josef Redlich a következőket jegyezte fel erről: „Bécsben mély bizalmatlanság uralkodik Conraddal és a teljes tábornoki karral szemben”.²⁰ A kudarcok ellenére a kettős monarchia elkeseredett rohamai meggátolták jelentősebb orosz erősítések Kelet-Poroszországba való küldését, amely így tehermentesítette a német 8. hadsereget, és időt adott a német haderő főparancsnokságnak az erősítések nyugatról történő átvezénylésére.

A visszavonulás elrendelésekor Conradot nagy személyes csapás is érintette: négy fia közül ketten szintén Galíciában harcoltak. A tábornok Herbert fia szeptember 8-án a fronton hősi halált halt, Erwin fia pedig október 19-én megsebesült.²¹ Herbert elvesztése valósággal összetörte Conradot, akiben legkedvesebb fiát siratta,²² és hátralévő éveiben mindig az asztalán tartotta az utolsó fényképét. Ekkori érzéseiről így vallott: „Ez az árnyék mindig életemre fog vetülni”.²³

A helyzet súlyosságát mi sem jelezte jobban, mint hogy az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság (AOK) már Lemberg elestének napján, szeptember 2-án kétségbeesett táviratot küldött II. Vilmos luxemburgi főhadiszállására. Ebben Frigyes főherceg, a k. u. k. haderő főparancsnoka az 1. és 4. hadsereg sikereit ecsetelve megállapította, hogy a dualista állam hadereje magára vonta az orosz katonai erők zömét, miközben német szövetségese franciaországi és belgiumi előrenyomulását is

¹⁹ CONRAD, 1923. 707.

²⁰ SONDDHAUS, 2003. 169.

²¹ CONRAD, 1923. 929.

²² GLAISE-HORSTENAU, Edmund: *Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau*. Band I. K. u. k. Generalstabsoffizier und Historiker. Eingeleitet und herausgegeben von BROUCEK, Peter. Wien–Köln–Graz, Hermann Böhlau Nachf., 1980. 299. (A továbbiakban: GLAISE-HORSTENAU, 1980.)

²³ SONDDHAUS, 2003. 167.

fedezte. A főherceg tolmácsolta Conrad erélyes követelését, hogy Németország is indítson offenzívát Oroszország ellen, melynek csapásirányául a Narew folyót és Siedlecét jelölte meg. A háború előtt ugyanis létezett egy hallgatóságos megállapodás a két haderő között, hogy a németek is offenzíven lépnek fel és ebben a szektorban támadni fognak. Azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a német fél pusztán blöffölt a siedleci támadás tervével, mert ehhez már augusztusban 12 hadosztályt kellett volna a Visztula alsó mentére küldeni, de eddig az egész keleti fronton csak 9 divíziót vetett be, amelyek zömét északkeleten kellett harcba küldenie. Conrad elkeseredetten állapította meg, hogy emiatt az orosz gőzhenger „teljes terhét egyedül viseljük, és Lembergől keletre a torkunknál van az ellenség túlereje. [...] Mi osztrákok sajnos lovagiasan önfeláldozók vagyunk, ez van a vérünkben, de az ellentétes felfogás célravezetőbb.”²⁴

A jelentős kelet-poroszországi győzelem ellenére maga a német főparancsnokság (OHL) is megrettent a gyors és masszív orosz offenzívák hatásától, ezért a nyugaton támadó hadseregektől tíz hadosztályt csoportosított át a keleti hadszíntérre. Az osztrák–magyar erők galíciai helyzete további német erősítést igényelt, mert a Monarchia erejét meghaladó módon sem tudta egyedül viselni az orosz támadások súlyát. A dualista állam offenzíváját a keleti fronton 1914. augusztus 23-án, az 1–4. hadsereg 1 125 000 katonával indította el, és a szeptember 11-én elrendelt általános visszavonulásig, nem egészen három hét alatt mintegy 325 000 embert és több mint 200 löveget veszített. A véres veszteség, valamint a hadifoglyok együttes száma alapján tehát nagyjából egy teljes hadsereg tűnt el a határcsaták borzalmai közepette, és ehhez járult még a szerbiai fronton elszennvedett, szintén nem jelentéktelen veszteség. A legsúlyosabb következmény azonban a pszichológiai tényezőben rejlett, mert a cári Oroszország hamar a Monarchia területére tudta áthelyezni a fegyveres küzdelmet, és Galícia keleti és középső részét meg is szállta. Mindennek dacára szeptember közepén Conrad úgy vélte, hogy „a cs. és kir. haderő a közös tervekben előírt célt teljesítette. Mégha ezek nem is győzelemmel értek véget, az orosz haderőt lekötötték ezek a küzdelmek, megakadályozták a Németországba való betörésüket, és időt, lehetőséget adtak a francia földön való döntéshez”²⁵

²⁴ URBAŃSKI, August: *Conrad von Hötzendorf. Soldat und Mensch*. Graz–Leipzig–Wien, Ulrich Mosers, 1938. 253.

²⁵ Uo. 292.

A HÁBORÚ FOLYTATÓDIK

Az 1914. szeptember közepére kialakult stratégiai helyzet hosszan kísértette a tábornokot. 1915. január 1-jén ezzel kapcsolatban így fogalmazott Bolfrasnak: „A második lebergi csatát követően szükségessé vált hadseregeink visszavonása és csakúgy mint a Sanhoz való másodszori visszavonulásunkkor, vagyis az első esetben négy, másodszor pedig három hadsereget kellett nyugatra vezényelnem, mivel a németekkel való együttműködésben a siker esélye is felcsillant számunkra. Ha ezt nem tettük volna meg az oroszok minden erejükkel ránk törhettek volna, miközben a németek sem kényszerültek volna arra, hogy erősítést küldjenek Lengyelországba. Ebben az esetben az orosz túlerő már régen végzett volna velünk.”²⁶

A marne-i csata legsúlyosabb következményeként Conrad hiába teljesítette a német fél azon korábbi kérését, hogy a német hadüzenet után 43 napig kintartson az oroszokkal szemben,²⁷ mert így beláthatatlanul hosszú ideig kellett tovább háborúzni jelentős német segítség nélkül. A csaták sorozata hamarosan a Monarchia sorozatos vesszőfutásához, a régi haderő megalázásához, végeredményben pedig a dualista állam nagyhatalmi státusának végéhez vezetett. Szeptember 12-én magát az AOK-t is ki kellett telepíteni Przemyslből, pontosabban szólva fejvesztett menekülés történt, ahol a trónörökös Károly főherceg szinte az utolsó pillanatban tudta elhagyni a várost. Az AOK új főhadiszállása – átmenetileg – a 150 kilométerrel nyugatabbra fekvő Újszandec lett.²⁸ A San vonala mentén az osztrák–magyar csapatok fő támasza maga az itteni, przemysli erőrendszer volt, amelyet most bekerített az ellenség. Conrad ismét óriási dilemma elé került, hiszen döntenie kellett, hogy kiüríti-e a X. hadtest központjával is szolgáló várost, vagy megkísérli annak megvédését, kockáztatva, hogy az általa igen alaposan ismert 1870–71. évi porosz–francia háború defenzív kudarca megismétlődik.²⁹ Végül az OHL-lel való egyeztetés után, Conrad a maradás mellett döntött és hat divízió várta a felmentést.

A német hadvezetésben fontos változás történt: leváltották ugyanis Helmuth von Moltkét, aki a szó legszorosabb értelmében belebetegedett a marne-i kudarcba. Utódja Erich von Falkenhayn gyalogsági tábornok lett. Conrad azonban – ellentétben német kollégájával – maradhatott. Míg Conrad jó barátságot ápolt Moltkéval, az új német vezérkari főnökkel lényegesen rosszabb viszony alakult ki, amely hamarosan súlyos vitákhoz vezetett. Ez mindenképpen megnehezítette a szövetségesek

²⁶ ÖStA-KA NL Conrad B/1450 Nr. 153. 3.

²⁷ SONDHAUS, 2003. 167.

²⁸ CONRAD, 1923. 729.

²⁹ A háborúban Bazaine francia tábornok defenzív stratégiája katasztrófába torkollott, amikor csapatai zömét Metz erődjében bekerítették. SONDHAUS, 2003. 168.

egyvezetéseit is. Az OHL új vezetője elődjéhez, és tulajdonképpen a teljes német hadvezetői körhöz hasonlóan továbbra is a nyugati frontot tekintette a fontosabbnak, és keleten pusztán a helyzet stabilizálására törekedett.

A sziléziai iparvidék, és különösen a szénmezők védelme miatt hamarosan egy új német hadsereg felállítására került sor, amelyik a 9. sorszámot kapta. Szeptember közepére azonban félő volt, hogy a Monarchia hadereje magára hagyva egyszerűen összeroppan az orosz gőzhenger prése alatt, ezért a két vezérkar 18-án megállapodott: a cári hadsereg Visztula mentén várható októberi offenzíváját ellentámadással zavarják meg, ezzel is késleltetve az orosz rohamot.³⁰ Egy – két nappal később a németekhez küldött – táviratban az AOK elkeseredetten állapította meg, hogy a 102 orosz hadosztály közül 82 a Monarchiával szemben harcolt, és a központi hatalmak 30 hadosztálynyi – lényegében három hadsereg erejű – túlerővel néznek szembe a keleti fronton.³¹

ÚJABB OFFENZÍVA

Ennek ellenére miután a korábbi veszteségeket október elejére pótolták, Conrad újra a támadás mellett döntött, és október 2-án ismét mozgásba lendült az egész front. A visszavonulás idején lévő rossz időjárás folytatódott, emellett jelentősen fékezte a támadók lendületét, hogy a térség infrastruktúrája alaposan megsínylette a korábbi harcokat, így szinte az összes híd és gázló újjáépítésre szorult. A felfrissült erőkkel Svetozar Boroević 3. hadserege sikerrel mentette fel Przemyslt október 7. és 12. között, ez a fegyvertény egyúttal Conradot is igazolta, hiszen helyes döntésnek bizonyult az erőd megtartása. Conrad ekkor még nem sejtette, hogy hamarosan ismét bezáródik az orosz ostromgyűrű a város körül, és a felmentési kísérletek majdan fel fogják morzsolni hadereje javát.

A Vezérkar főnökének azon célja, hogy az oroszokat a San partjáról teljesen kiszorítsa azonban kudarcot vallott, bár a harcok egészen október 26-ig tomboltak. A csata abbahagyását végül a Visztula menti orosz győzelem kényszerítette ki: a varsói csatában a cári seregek súlyos vereséget mértek Hindenburgra, így a központi hatalmak ismét visszavonulásra kényszerültek. Október közepén a németek arra kérték az osztrák–magyar tábornokot, hogy Varsó felé törjön előre csapataival, azonban ezt a Vezérkar főnöke megtagadta.³²

³⁰ KOCSIS, 2001. 71.

³¹ REGELE, Oskar: *Feldmarschall Conrad. Auftrag und Erfüllung 1906–1918*. Wien, Herold, 1955. 330–331.

³² CONRAD, Feldmarschall: *Aus meiner Dienstzeit*. Band V. Wien–Leipzig–München, Rikola, 1925. 172.

A harctéri kudarcok nyomán Conrad november 2-án már másodszor volt kénytelen elrendelni az általános visszavonulást és a főhadiszállást ismét 150 kilométerre nyugatra telepítették át, ezúttal a német határ közelében fekvő Teschenbe.³³ Conrad ekkor még nem sejtette, hogy ezen a helyen több mint két évig fog működni az AOK, és újabb helyszínváltozásra már csak Ferenc József halála után kerül sor. Az osztrák–magyar vezérkari főnök és törzse itt – az első világháborús tábornoki karokhoz hasonlóan – a fronttól távol, háborítatlan nyugalomban tologathatta a csapatokat a térképeken. A vezérkar munkája számos „polgári” elemet hordozott magában, amelynek egyik legszembevetőbb jele volt, hogy a *Generalstab* tagjai Teschenbe költöztették feleségeiket.³⁴ A vezérkari tisztek szabadidejükben teniszeztek, lovagoltak, valamint gyakran látogatták a környékbeli kávéházakat is.³⁵ Mindent egybevetve Conrad tescheni működésével csatlakozott az első világháborús „kristálytábornokaihoz”.

A november 2-i visszavonuláskor a másfél hónappal korábbi helyzethez hasonlóan, újfent könnyen el tudtak szakadni a cári seregektől a cs. és kir. csapatok, mivel ez a retirálás „nem kikényszerített visszavonulás volt, hanem célzott: a sereget kívánta kedvezőbb helyzetbe hozni, hogy vagy csapást mérjen a Visztulától délre hátráló ellenségre, vagy ha lehetséges erejét a Visztulától északra vesse be.”³⁶ Jóllehet szükségszerűvé vált ez a fajta átcsoportosítás, mégis az újabb hátrálás vereségizét nem vehette el a racionális megfontolás. Az ellenség két nappal később, 4-én ismét körülzárta Przemysl erődjét. Az újabb visszavonuláskor rengeteg trén került az oroszok kezére,³⁷ ráadásul a tábori hadseregek az erődrendszer készleteit is alaposan leapasztották, így a védők helyzete még nehezebbre fordult.

AZ OROSZ GŐZHENGER ERŐSÖDIK

A Kárpátok védelme a 3. hadseregre maradt, miután a Vezérkar főnöke egy később zseniálisnak bizonyuló döntést hozott: a teljes 2. hadsereget vonatra szállította, és átdobta a sziléziai frontra. Ezzel nagymértékben segítette a német 9. hadsereget, és megakadályozta, hogy az orosz gőzhenger legázolja a Német Birodalom lengyel lakosságú keleti részét. Ez az új diszlokáció minden korábbinál egyértelműbben jelezte, hogy a Monarchia mennyire alárendelte saját érdekeit német szövetségese igényeinek.

³³ Ma: Cieszyn, Lengyelország.

³⁴ GLAISE-HORSTENAU, 1980. 339.

³⁵ SONDHAUS, 2003. 193.

³⁶ Generaloberst Baron ARZ: *Zur Geschichte des Grossen Krieges*. Wien, Rikola, 1924. 36.

³⁷ Östa-KA NL Bartha B/1286. 212.

A novemberi harcok folyamán a legnagyobb gond abból adódott a központi hatalmak erői számára, hogy az egyelőre jó utánpótlással bíró orosz csapatok ereje szinte felfoghatatlan módon növekedett a fronton, és egyszerűen az a veszély fenyegetett, hogy az irdatlan tömeg legázolja a Monarchia erőit és a német csapatokat is. Mindközben Conrad hangulatát mélységes melankólia és rezignáltság jellemezte. Egy levelében így fogalmazott: „Nevemmel kell viselnem a felelősséget mindazért, amely elkerülhetetlenül bekövetkezett, mivel azon sürgető indítványokat, amelyeket évek óta megtettem, mellőzték. [...] Most ezek az évek elszálltak, napjaim meg vannak számlálva, életem szerencsecsillaga lehanyatlóban.”³⁸

A helyzet kritikus voltát jól jelezte, hogy alapjaiban ingott meg Conrad pozíciója, leváltásáról egyre többen és bátrabban sugdostak. Ferenc József ezért november 6-án táviratot intézett a gyalogsági tábornokhoz: „Különös kötelességem, hogy Önt teljes bizalmamról biztosítsam, amelyet az Ön értékes és önfeláldozó tevékenysége iránt érzek, és amelyekhez a legjobb sikereket kívánom! Számítok Önre.”³⁹

Az orosz gőzhenger időközben Boroević 3. hadseregét nekiperéselte a Kárpátoknak, és ennek, valamint a Krakkó környéki harcoknak folyományaként egy majd 100 kilométeres hézag jött létre a 4. hadsereg jobb szárnya, valamint a 3. hadsereg bal szárnya között. A hadi helyzet alakulása folytán immár a Magyar Királyságot is közvetlen orosz invázió veszélyeztette. Conrad ezért úgy döntött: felhagy a Krakkó körüli támadásokkal, és csapatokat küld a veszélyeztetett zóna védelmére. Az osztrák–magyar tábori hadseregek katonái kellemetlen *déjà vu*-vel szembesültek: csakúgy, mint három hónappal a kraśniki és komarówi győzelem után, ismét heves és sikeres harcokat követően, szinte azonnal egy újabb csatába küldték őket és érdemi pihenőre nem nyílt mód.

LIMANOWA

Decemberig tehát Conrad négy offenzívát hajtott végre keleten, Potiorek pedig három délen. A háború mérlege azonban a Monarchia vesszőfutását idézte: keleten jelentős területi veszteséget szenvedett el, elveszett Kelet- és Közép-Galícia, valamint Bukovina, és az oroszok több ízben betörték a Magyar Királyság területére is. Ráadásul a hadihelyzet révén Krakkó is közvetlen veszélyben forgott. A vezérkari főnök ekkor újabb támadásra szánta el magát, amely az első győzelmet hozta el a dualista állam fegyvereinek 1914 szeptemberét követően – a limanowai csatában.

³⁸ ÖStA-KA NL Conrad B/1450 Nr. 147.

³⁹ Uo. 148.

A gyalogsági tábornok helyesen ismerte fel, hogy a Szilézia irányában előretörő oroszok jobb szárnya védtelenné vált, így ezen a ponton rendelt el támadást. Ennek ellenére a csata – amely az első világháború egyik legjelentősebb „magyar” győzelmévé vált, nem a conradi stratégia zsenialitásáról, hanem inkább hazánk katonáinak hősiességéről és önfeláldozásáról vált ismertté.⁴⁰

A csata egyszerre mutatta a Monarchia haderejének pozitív és negatív vonásait is, amely egyszerre mind a vezérkari főnök működésének lenyomatát is alkotta. Döntő tényező volt például, hogy a magyar huszárság nem volt felszerelve gyalogsági ásóval, vagy szuronnal, ezért a pusztá kézzel, karabélytussal, valamint egyéb *ad hoc* eszközzel való közelharcuk a cári csapatokkal egyszerre viseli a heroizmus, de az AOK bűnös mulasztásának jegyeit is. Limanowa után az orosz támadás lendülete lefékeződött, jóllehet 1915 elején Máramarosszigetnél ismét sikerrel törtek be a Magyar Királyság területére. Mindenesetre nyugat felé az oroszok 1914 decemberében jutottak el legmesszebb az első világháború folyamán.⁴¹

POTIOREK BUKÁSA

Miközben tombolt a limanowai csata, délről vegyes hírek érkeztek, amelyek tovább növelték a Krakkó környéki krízist. December 2-án Potiorek elfoglalta Belgrádot, amely az addigi legnagyobb fegyvertényt jelentette a Balkánon. Ekkor az AOK fiatalabb tisztjei Potiorekben már Conrad utódját látták,⁴² és végre alkalom kínálkozott arra, hogy ezzel a jó hírrel növeljék a csapatok morálját. Az öröm nem tartott sokáig, mert a szerbek – végső erejük megfeszítésével – visszafoglalták a fővárost és visszaszorították a Monarchia csapatait. Conrad ekkor attól tartott, hogy a szerbek akár Budapest, akár Bécs felé is törhetnek.⁴³ Valójában Belgrád erői is végsőkig kimerültek, így egészen 1915 októberéig nem is került sor nagyobb hadműveletre ezen a fronton. Ezzel a balkáni fronton hosszú időre véget értek a hadműveletek: mindkét fél végzetesen kimerült; sem a szerbek, sem a Monarchia nem volt képes újabb offenzívát indítani. A kudarcba belebukott Potiorek táborszernagy is,⁴⁴ amely azonban

⁴⁰ E helyütt nem kívánom ismertetni a csata részletes hadtörténetét, amelyhez ld. LIGETI Dávid: *Előre Arz!* Kolozsvár, Kriterion, 2019. 70–73.

⁴¹ SONDHAUS, 2003. 171.

⁴² RAUCHENSTEINER, Manfred: *Az első világháború és a Habsburg Birodalom bukása*. Budapest, Zrínyi, 2017. 231.

⁴³ JERÁBEK, 1991. 191.

⁴⁴ Potiorek idegei ekkortájt elkezdtek felmondani a szolgálatot, és 1915 elején az a hír járta róla az AOK-ban, hogy „szellemileg nincs rendben, patológiás tüneteket mutat és a sarajevói merénylet hatására állandó üldözési mániája van”. ÖStA-KA NL Conrad B/1450 Nr. 124. 10.

Conrad pozícióját megerősítette, hiszen a Vezérkar-főnöki beosztás egyik legkomolyabb aspiránsa esett ki a sorból.

Míg a balkáni kudarcokat számonkérték Potioreken, Conrad pozíciója továbbra is szilárd maradt, és komoly ellenjelölt hiányában nem merült fel leváltása.⁴⁵ Cramonnak tehát igaza volt, amikor úgy vélte, hogy „Conradot Potiorek vereségéért felelőssé tenni, ez nem járható út. Potiorek értett hozzá, hogy operatív szempontból hogyan kell teljesen elszakadni az AOK-tól, s ezért lett ő az egyedüli felelős. Az erőviszonyok a Balkánon kedvezőbbek voltak, mint keleten. Az érzékeny vereség egyedül arra vezethető vissza, hogy Potiorek nem eléggé tartotta egyben erőit és így lehetővé tette a szerbeknek, hogy jobbszárnya ellen túlerőt képezzenek.”⁴⁶ A vezérkari főnök 1914. évi érdemeit még a vele kritikus tábornokok is elismerték, kevés hibát felróva Conradnak. Tevékenységének legfontosabb negatívumát kristálytábornoki attribútuma jelentette, azaz gyakorlatilag nem fordult meg a fronton, így valós képet nehezen formálhatott a háborúról.⁴⁷

1914. december 19-én fontos találkozóra került sor Conrad és Falkenhayn között Oppelnben. Ekkor robbant ki a két vezérkari főnök között a világháború későbbi menetét alapjaiban meghatározó vita: míg a német tábornok a nyugati hadszínteret tekintette fontosabbnak, osztrák kollégája a keleti hadszíntér fontosságát hangsúlyozta.⁴⁸ A német tábornok tárgyalási stílusa valósággal feldühítette az osztrák-magyar vezérkari főnököt, aki három nappal később így dühöngött kedvesének leveleiben: „Kezdetben Németországért véreztünk, és most a szükség idején a nagylelkű segítő szerepét játsszák. Társadalmuk megérdemelte volna, hogy a kozákok eljussanak Berlinbe, ami kétségtelenül bekövetkezett volna, ha másképp cselekszünk.”⁴⁹ Conrad nem pusztán hadereje nehéz helyzete miatt kardoskodott egy erőteljes keleti fronton végrehajtandó ellentámadás mellett, hanem mert úgy vélte, hogy a cári haderő könnyebben megtörhető, ezért először Oroszországot kell kiiktatni az antant

⁴⁵ SONDHAUS, 2003. 172. Az angolszász történész megállapítását némileg árnyalnunk kell abban a tekintetben, hogy két kiváló parancsnokot – Böhm-Ermollit és Boroevicet mindenképpen „kitermelt” 1914; nem véletlen, hogy mindkettőjük a háború későbbi szakaszában potenciális vezérkari főnöki jelöltnek számított.

⁴⁶ CRAMON, August von: *Unser Österreichisch-Ungarischer Bundesgenosse im Weltkrieg*. Berlin, Ernst, 1920. 83.

⁴⁷ 1914 folyamán csak egyszer járt a fronton, ahová csak a győzelmes 1915. évi hadjáratok után tért vissza, megtekintve a gorlicei hadszínteret, Lemberget, valamint fia sírját is. GLAISE-HORSTENAU, 1980. 434.

⁴⁸ *Österreich-Ungarns letzter Krieg. Band II.* Főszerk. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. Wien, Militärwissenschaftliche, 1931. 54–55. (A továbbiakban: ÖUIK, 1931.)

⁴⁹ HÖBELT, Lothar: „*Stehen oder fallen?*” *Österreichische Politik im ersten Weltkrieg*. Wien, Böhlau, 2015. 24. Márciusban pedig Conrad Bolfrasnak panaszkodott a németek „gátlástalan, brutális egoizmusáról”. ÖStA-KA NL Conrad B/1450 Nr. 124. 18.

táborából. A limanowai győzelem ugyanakkor magával hozta az orosz stratégia megváltoztatását is. Ezen körülmények közepette köszöntött be az új esztendő, amely hamarosan egy addig példátlan mértékű felőrlő küzdelmet hozott a Kárpátokban.

SZÁMVETÉS

1914 apokaliptikus második feléve megrendítette és át is alakította a békeidők dualista haderejét. A súlyos veszteségek valamennyi fegyvernemet és alakulatot érintettek. A hivatásos állomány, különösen a tiszt és altiszt réteg drámai csökkenése miatt a Monarchia hadereje lassan sokkal inkább emlékeztetett egy milícia jellegű hadseregére,⁵⁰ ahogy azt az év végén elkeseredetten maga Conrad is megállapította.⁵¹ Arz Artúr tábornok így emlékezett vissza erre a jelenségre: „Az a megoldási mód, amelyet Conrad von Hötzendorf az osztrák–magyar haderő számára választott, nem volt eredménytelen. Az orosz túlerő előretörését végül is megállította, de ez irtózatosságot okozott és az nemcsak számbelileg – kb. 350 000 ember –, de ami különös súllyal esett latba, harcértékben sem volt pótolható. Az osztrák–magyar hadsereg elvesztett harmadában szerepeltek a jól kiképzett, teljesítőképes, kiszolgált katonák és a legértékesebb, hivatásos tiszt megrendítően nagy számmal. Ezt a veszteséget a haderő soha többé nem tudta kiheverni.”⁵²

A Monarchia 1914. évi harcai az első világháború egyik legelfeledettebb időszakát jelentették. A birodalom összesen nyolc offenzívát hajtott végre 1914 folyamán, a háború minden hónapjára jutott offenzíva keleten, miközben Szerbia ellen is három támadó hadművelet történt. Augusztus–szeptember folyamán rövid ideig a cári birodalom területén, majd Galíciában harcolt; e gigantikus összecsapásokat a lemergi vereség, majd a szeptember 11-i általános visszavonulás zárta le.

Októberben a Visztula mentén folytatott támadó hadműveleteket – immár szoros együttműködésben a német szövetséggel. Ekkor vált egyértelművé, hogy a Monarchia mennyit is áldozott a szövetség oltárán, hiszen a Visztulánál három hadsereggel harcolt Szilézia védelméért, miközben maradék galíciai területét egyetlen hadsereg védte. Conrad merész átcsoportosításai ekkor a központi hatalmakat a háború gyors elvesztésétől mentették meg.

Novemberben került sor a Krakkó környéki hadműveletekre, amelyek révén a Szilézia felé irányuló orosz előretörés megrekedt, végül decemberben a kárpáti hadjárat

⁵⁰ ÖUIK, 1931. 30.

⁵¹ ANDICS, Helmut: *Der Untergang der Donaumonarchie. Österreich von der Jahrhundertswende bis zum November 1918*. Wien–München, Molden, 1974. 161.

⁵² ARZ, 2021. 47.

keretében fontos sikert ért el Limanowa–Lapanównál, egyúttal azonban újabb vereséget is szenvedett a Duklai-szorosban.⁵³ Ekkorra a front a Kárpátok gerincére húzódott, és az orosz fél állandó presszió alatt tartotta az itteni vonalat, hogy áttörve kijusson az Alföldre. Bár égető szükség lett volna pihenőre, Conrad nem várhatott, hiszen felmentésre várt Przemysl. Ez a kényszer vezetett a rendkívül véres kárpáti csatákhoz 1915 első négy hónapja folyamán.

1914 háborús hónapjai végzetes módon kimerítették a dualista állam haderejét, ennek felelősségét pedig Conrad viselte. Augusztusban Galiciában 810 000 fő volt a harcoló létszám, és november végéig három részletben 300 000 főnyi utánpótlás érkezett; ennek ellenére decemberre a küzdő állomány 274 000 emberre olvadt.⁵⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchia összes vesztesége meghaladta az egymillió katonát. Galícia döntő részének elvesztése miatt Ausztria nem tudta teljesíteni a rá vonatkozó kontingenslétszámot, így az emberállomány utánpótlására a Magyar Királyság tartalékait kellett még jobban igénybe venni. Mindent egybevetve: hazánk 20. századi hadtörténetének legvéresebb hónapjait jelentették az 1914. évi harcok, amelyek totalitását csak az ország 1944–45. évi szovjet megszállása múlta felül, elsődlegesen is a civil lakosság veszteségei miatt. Katonai értelemben azonban a vizsgált „conradi” időszak súlyosabb katasztrófát jelentett.

Mindezek tükrében nem meglepő, hogy a tábornok 1914 szilveszterén így értékelt: „1914-et a legszomorúbb érzésekkel zárom, és a következő esztendőre is magammal viszem azokat a sebeket, amelyeket az elmúlt év okozott. Bárcsak kegyesebben bánna velünk 1915!”⁵⁵ Egy másik ekkori levelében meglátásait így összegezte Bolf-rasnak: „Keleten a küzdelem többé-kevésbé statikussá vált. Azonban januárban, vagy az év elején szembe kell néznünk a semlegesek (Olaszország és Románia) támadásával, amely bizonyosan kedvezőtlen lesz számunkra, hiszen addig nem tudunk dűlőre jutni [az oroszokkal]. Céлом az, hogy ezt a helyzetet megelőzzük.”⁵⁶

1915 elején Conrad lényegében össze is foglalta a háború első szakaszának legfontosabb eredményét: az orosz offenzív törekvések megállítását. Ezzel egy nemzedék megmenekült attól, hogy a keleti birodalom érdekszférájában éljen. A dualista állam azonban igen súlyos veszteségeket és megaláztatásokat szenvedett el – mégis további négy hónapos harcok után 1915 tavaszán nagy sikerek következtek, amelyek egy-szersmind Franz Conard von Hötendorf pályájának zenitjét jelentették.

⁵³ KOCSIS, 2001. 72–73.

⁵⁴ JULIER Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Budapest, Magyar Szemle, 1933. 75.

⁵⁵ ÖStA-KA NL Conrad B/1450 Nr. 153. 6.

⁵⁶ Uo. 2.